

תוכנית ההינתקות – משבר תודעתי

יהודה בן מאיר

תוכנית ההינתקות היא רגע של אמת ונקודת אל־חזור בעבור ציבור גדול, אשר זה שלושים שנה ויותר שם את רעיון ארץ־ישראל ושלמות הארץ במרכז חייו הרעיוניים והציבוריים – ובמקרים רבים אף האישיים. אין ספק, כי בעבור אנשים אלו זהו משבר עמוק, המערער אמיתות רבות אשר היוו חלק מרכזי בהשקפת עולמם ובתפיסת עולמם ומעמיד אותן בספק. חלק לא מבוטל של המשבר הזה נובע מהעובדה כי היוזם והמוביל של תוכנית ההינתקות אינו אלא אריאל שרון, מי שעד לפני זמן מה היה פטרונם הגדול של הציבור הזה. זהו משבר שעשוית להיות לו השלכות מרחיקות לכת.

מטרת מאמר זה היא לנסות ולהעריך את ממדי המשבר ואת היקף ההשלכות שלו – בראש ובראשונה על ציבור זה עצמו, וכן על החברה הישראלית כולה. בחלל עולמנו כבר נזרק לא אחת האיום ב"מלחמת אחים". שרים, חברי כנסת ומנהיגי ציבור מחוגים שונים מדברים על הצורך ל"מנוע מלחמת אחים". מן הראוי כבר בפתח מאמר זה להדגיש, שאין סכנה של "מלחמת אחים". השימוש בביטוי "מלחמת אחים" משקף בחלק מן המקרים ניסיון להפחיד ולאיים כדי לכרסם בתמיכת הציבור בתוכנית ההינתקות, בחלק מן המקרים דמגוגיה ובאחרים – בורות. אין "מלחמת אחים" בלי שיהיה פיצול בצבא! "מלחמת אחים" כשמה כן היא – ואין מלחמה ללא כוח מזוין. כך היה במלחמת האזרחים בארצות־הברית, כאשר יחידות הצבא של מדינות הדרום ערקו, על נשקם ומפקדיהם, מצבא ארצות־הברית לצבא הדרום. מפקד צבא הדרום היה החניך המצטיין של ווסט פונט, הגנרל רוברט אי. לי. וכך היו פני הדברים במלחמת האזרחים בספרד. האם משהו מעלה על דעתו כי יחידות שריון, חי"ר או תותחנים של צה"ל או טייסות של חיל האוויר עומדות לערוק, על נשקם ומפקדיהם, לצד מתנגדי ההינתקות? באין פיצול בצבא אין מלחמת אחים!

בגיליון זה:

בחירתו של אבו מאזן
והשלב הבא ביחסי ישראל־פלסטין
מרק הלר

ישראל ונאט"ו –
התועלות והמכשלות
זכי שלום

חקירת כשלי המודיעין
בארצות־הברית –
משמעויות ולקחים
אפרים קם

טרור לא קונבנציונלי –
בין נגישות למוטיבציה
ענת קורץ

דבר המערכת

בגיליון זה של העדכן חמישה מאמרים בנושאים העומדים על סדר היום הביטחוני-אסטרטגי של ישראל: **ההינתקות, יושב ראש חדש לרשות הפלסטינית, ישראל ונאט"ו, כישלונות המודיעין האמריקאי, והשימוש בנשק בלתי קונבנציונלי על ידי ארגוני הטרור.**

המאמר הראשון – של ד"ר יהודה בן מאיר – מציג את סוגיית ההינתקות מנקודת מבטם של הנמנים על הציבור החרד"לי. בן מאיר מתאר את התהליך שבסופו מצא עצמו הציבור הזה מפולג, ויותר מכך – נתון במשבר תודעתי עמוק. משבר זה נובע מהחשש כי קטן הסיכוי לממש את חזונו ופעלם להתיישב ביהודה שומרון וחבל עזה לדורות. המחבר בוחן את התפיסה וכיוונו המחשבה של הציבור הזה ומסיק לגבי האפשרות כי יעשה שימוש בכוח בעת הפינוי.

ד"ר מרק הלר בוחן את המשמעות וההשלכות האפשריות של בחירת יושב ראש חדש לרשות הפלסטינית. השאלה המרכזית

והחשובה בהקשר זה היא מה, אם בכלל, יחליף את הערפאתיזם? המחבר מציג את המורכבויות השונות שעמן ייאלץ היושב ראש החדש להתמודד ובוחן את סיכויי מול האילוצים והקשיים המכחים לו מבית.

לאחרונה הגיש השגריר עודד ערן למפקדת נאט"ו הצעה לפיתוח יחסי ישראל-נאט"ו. במסמך זה מבקשת ישראל להעלות את רמת הדו-שיח ושיתוף הפעולה שלה עם הברית. ד"ר זכי שלום בוחן את התועלת שתצמח לישראל משיתוף הפעולה המוצע בהקשרו האקטואלי ומונה את מעלותיו. בהמשך מציג המחבר את הבעייתיות בהצטרפות של ישראל לברית, אם וכאשר זו תוצע לה.

ד"ר אפרים קם מציג ובוחן את עיקרי הממצאים של ועדות החקירה שמונו בארצות הברית לבדוק את הסיבות לכשל המודיעיני ערב ה-11 בספטמבר 2001 וערב המלחמה בעיראק. הגם ששני הכישלונות האלה נובעים מאופני התנהלות הפוכים כמעט של גורמי המודיעין האמריקאי – העדר

יצירתיות בראשון ועודף יצירתיות בשני – תוצאתם הייתה זהה – כישלון הערכתי. המחבר מציג את הקשיים והמכשלות במימוש חלק מהמסקנות של ועדות אלה ובוחן את מידת הרלוונטיות שלהן בהקשר הישראלי.

ד"ר ענת קורץ בוחנת מה מונע או מניע ארגוני טרור לעשות שימוש בנשק לא קונבנציונאלי תוך שהיא מסבירה בהרחבה את הטענה, כי זמינותו של נשק לא קונבנציונלי בידי ארגוני הטרור – מאיימת ככל שתיראה – היא בהחלט תנאי הכרחי אך לגמרי לא מספיק לנכונותם לעשות בו שימוש. המחברת מציגה את האילוצים המונעים מארגוני הטרור, הפועלים נגד ישראל, מלעשות שימוש בנשק זה ומצביעה על הוכחות כי אפילו אל-קאעידה שוקל את התגובות האפשריות לפעילותו ולכן אין להניח כי תמיד ובכל מקרה, יעשה שימוש בנשק בלתי קונבנציונלי גם אם זה יימצא בידיו.

עדכן אסטרטגי

מארס 2005

כרך 7, גיליון 4

עיצוב גרפי:
מיכל סמו

מנהל המערכת:
משה גרונדמן

עורך ראשי:
צבי שטאובר

עדכן אסטרטגי יוצא לאור על-ידי

מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל אביב, רמת אביב, תל אביב 69978
טל' 03-6409926 פקס' 03-6422404 E-mail: jcss2@post.tau.ac.il

עדכן אסטרטגי מתפרסם בעברית ובאנגלית

ותוכנו המלא מוצג באתר האינטרנט של המרכז.

כתובת האתר: <http://www.tau.ac.il/jcss/>

© כל הזכויות שמורות ISSN 0793-8950

הרבעון **עדכן אסטרטגי** מיועד להעשיר ולהפרות את הדיון הציבורי בנושאים העומדים, או אמורים לעמוד, על סדר היום הביטחוני של ישראל והמזרח-התיכון.

המאמרים המופיעים בעדכן נכתבים על-ידי חוקרי המרכז ואורחיו. המאמרים מאופיינים בהיותם מכווני מדיניות. הדעות המובעות בהם הן של המחבר לבדו.

תוכנית ההינתקות – משבר תודעתי (המשך מעמ' 1)

במחנה הציוני-הדתית בכל הנוגע למחויבות המוחלטת לשמירה על ארץ-ישראל כולה בידי יהודים.

הצעד הראשון של קבוצה זו היה ההתנחלות ה"פרטיזנית" במלון פרק בלב חברון בליל הסדר תשכ"ח (1968) – התנחלות שהביאה להקמתה של קריית ארבע ובעקבותיה ליישוב היהודי בחברון. בקריית ארבע נוסד, כבר בשנים שקדמו למלחמת יום הכיפורים, גרעין אלון מורה – גרעין שהיה במידה לא מועטה הזרז של כל תנועת ההתנחלות. לאחר מלחמת יום הכיפורים – ובמידה רבה בתגובה על הטראומה הקשה של מלחמה זו – קם "גוש אמונים". הגרעין הקשה של גוש אמונים – בתחילת דרכו – היה מורכב אף הוא מחוגי ישיבת מרכז הרב, אם כי היו בו גם חוגים אקטיביסטיים מההתיישבות הדתית ("איגוד המושבים" של "הפועל המזרחי" ו"הקיבוץ הדתי") ותמכו בו פוליטית חוגי הצעירים במפד"ל. השילוב של גוש אמונים עם גרעין אלון מורה יצר את תנועת ההתנחלות, אשר קורותיה והתפתחותה רשומים על ספר דברי הימים של מדינת ישראל.

תנועת ההתנחלות, או ליתר דיוק ההתיישבות ביהודה, בשומרון ובחבל עזה (יש"ע), המונה כרבע מיליון נפש, אינה עשויה מעור אחד, ויש בה מבחר גוונים. לא הרי מעלה אדומים, אריאל או אלפי מנשה כהרי אלקנה או אפרת או פדואל, ולא הרי אלו כהרי עופרה, אלון מורה, קדומים או קרני שומרון, ולא הרי כל אלה כהרי איתמר, הר ברכה, יצהר ותפוח. בכל זאת אפשר להתמקד בשתי הבחנות עיקריות – הבחנה בין ציבור דתי (ובשלושה יישובים חרדי) לציבור לא-דתי, והבחנה בין התנחלות אידיאולוגית לבין התיישבות המונעת

של כוח צבאי ויד ה'. הדברים הגיעו עד כדי כך שבקרב חוגים רבים בציונות הדתית הוצע לבטל את צום ט' באב, ולמצער לבטל את הצומות האחרים שנקבעו לזכר החורבן.

עם זאת, תחושות עמוקות אלו – אשר חוזקו באמצעות המפגש הבלתי-אמצעי עם אתרים ומקומות שהיהודי הדתי "פוגש" בכל שבת בקריאת התורה – לא תורגמו בשלב ראשון לתוכנית רעיונית-פוליטית וודאי לא למחויבות להגשמה אישית. עם כל תחושת ההתעלות והתרוממות הרוח, בשנים הראשונות לאחר מלחמת ששת הימים אימץ

**מבחינה מספרית,
ההתנחלות האידיאולוגית
היא מיעוט בקרב כלל
תושבי יש"ע. ואולם
מטבע הדברים, היא זו
הנותנת את הטון**

רוב הציבור הדתי-הלאומי גישה פרגמטית בסוגיה הפוליטית של עתיד השטחים, וטרם נהפך לסמן הימני בסוגיה זו.

קבוצה לא גדולה – אם כי קבוצה מגובשת מאוד ומחויבת מאוד – בקרב הציונות הדתית, היא שהניפה את הדגל של שמירה בכל מחיר על כל שעל מארץ-ישראל ובייחוד את דגל ההתנחלות ההיאחזות הפיזית בשטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים. הגרעין הקשה של קבוצה זו היו תלמידי ישיבת מרכז הרב בירושלים ובוגריה, ובייחוד תלמידיו של הרב צבי יהודה קוק, שהיה הדמות הקנאית ביותר

אכן, מדינת ישראל אינה עומדת לפני מלחמת אחים – ודאי שלא בזיקה להינתקות. עם זאת, אין בכך כדי להמעיט מעומק המשבר שעובר ציבור גדול זה או להפחית מההשלכות החמורות העוללות לנבוע ממנו או מהאתגרים הקשים הניצבים לפני המדינה והחברה בקשר לביצוע ההינתקות.

הציבור שמדובר בו נקרא בשמות שונים: המתנחלים, גוש אמונים, מועצת יש"ע, הציונות הדתית, הציבור הדתי-לאומי, הימין, הימין הקיצוני, וכו'. לפיכך על מנת לקבל תמונה מדויקת יותר על מה שקורה וכדי לנסות – עם כל המגבלות והזהירות הראויות – להעריך את ההתפתחויות האפשרויות ואת כיווני הפעולה הצפויים עם התקדמות תוכנית ההינתקות, יש לזהות את הציבור שבו מדובר ולהגדירו, ובעיקר לערוך את ההבחנות המתבקשות בין הגוונים השונים בתוך הציבור הזה.

ראשיתה של תנועת ההתנחלות, העומדת במוקד ההתנגדות לתוכנית ההינתקות והמיוצגת – פורמלית לפחות – על-ידי מועצת יש"ע, היא בחודשים הראשונים שלאחר מלחמת יום הכיפורים. אולם, שורשיה הרעיוניים והרגשיים נעוצים עמוק בתחושת האופוריה והתרוממות הרוח שבאו בעקבות הניצחון במלחמת ששת הימים וכיבוש כל שטחי יהודה ושומרון. תחושת האופוריה הייתה נחלת המדינה כולה, אבל היא קיבלה ממדים כמעט משיחיים בקרב הציבור הדתי-הלאומי. ניצחון מזהיר, שחרור של חבלי ארץ מלאי משמעות דתית-לאומית ובראש ובראשונה ירושלים, הכותל המערבי והר הבית, משולבים עם תחושה של "ישועת ה' כהרף עין", היוו את הגשמת האתוס של הציונות הדתית – השילוב של ספראוסייפא,

משיקולים של איכות חיים ואפשרויות דיור. שתי ההבחנות אינן חופפות, אבל יש קשר לא מבוטל בין הציבורים הנמנים עם כל אחת מהקטגוריות הללו. מבחינה מספרית גרידא, ההתנחלות האידאולוגית היא מיעוט בקרב כלל תושבי יש"ע. ואולם מטבע הדברים, ההתנחלות האידאולוגית-הדתית היא זו הנותנת את הטון. ראשי מועצת יש"ע – רובם ככולם – נמנים עם זרם ההתנחלות האידאולוגית ומועצת יש"ע משקפת את עמדתה של תנועת התנחלות זו.

בשלב הראשונים נהנתה תנועת ההתנחלות מאהדה רבה בקרב הציבור הדתי-הלאומי ובייחוד בקרב הנוער והדור הצעיר, אף שהיא הייתה מיעוט בקרב הציבור הדתי כולה. משנת 1974 ועד היום, כשנות דור וחצי (וכמעט שני דורות מאז מלחמת ששת הימים), חלו שינויים חברתיים, תרבותיים, חינוכיים, דמוגרפיים ורעיוניים מרחיקי לכת בקרב הציבור הדתי-הלאומי. אין כאן המקום לתאר את התמורות האלו במבנה הציבור הדתי. נסתפק רק בתיאור תוצאותיה הרלוונטיות לעניינו.

מצד אחד, לאחר ההצלחה בסבסטיה ובמיוחד עם עליית הליכוד לשלטון, תנועת ההתנחלות הלכה וגדלה עד שהגיעה למסה קריטית ונהייתה ל"חי הנושא את עצמו". בשלב זה, גוש אמונים התפוגג ואת מקומו ואת תפקידו נטלו שני גורמים ממסדיים מובהקים: מועצת יש"ע ו"אמנה" (תנועה מיישבת מיסודו של גוש אמונים). לצורך ההשוואה בלבד, ועם כל ההבדל האדיר, ניתן לדמות טרנספורמציה זו למעבר מהתנועה הציונית הוולנטרית למדינת ישראל הריבונית. שני הגופים האמורים נהנו במשך השנים – ועד היום – מתקציבים ממלכתיים גדולים, מה שאפשר להם להקים

מנגנונים גדולים, ליוזם פעילות הסברתית וארגונית ענפה ו"להרים" פרויקטים רחבי היקף בעלי חשיפה גבוהה.

מצד אחר ובזמן החלו בוגרי ישיבת מרכז הרב ומקורביה (ובהם הרב משה צבי נריה ז"ל, מייסד וראש ישיבות של בני עקיבא ויבל"א הרב חיים דרוקמן) להרחיב את השפעתם הרוחנית והארגונית בתנועת הנוער "בני עקיבא" ובמערכת החינוך האליטיסטית (ישיבות תיכוניות, אולפנות, ישיבות הסדר, מכינות קדם צבאיות) של הציבור הדתי-הלאומי – וזאת עד לשליטה מוחלטת. קבוצת "מרכז הרב" היא

האתוס של ארץ-ישראל השלמה הפך למרכז החיים ולעיקר ההווה של התרבות החרד"לית אשר הקרינה והשפיעה על הציבור הדתי כולה

המקבילה הציונית הדתית לתנועת חב"ד החרדית, ובדומה לה אף היא מעין קבוצה מייסדנית. בראשית שנות השבעים הייתה קבוצה זו מיעוט קטן, אם כי, כאמור, מיעוט מגובש, מלוכד ותוסס, בציבור הדתי. רוב ההורים של חניכי תנועת הנוער בני עקיבא ותלמידי מערכת החינוך עדיין היו רחוקים בהשקפתם ובאורח חייהם מקבוצה זו. ואכן, בראשית הדרך הייתה השפעתם מוגבלת. ואולם עם השנים, ההשתלטות בפועל של "מרכז הרב" על מערכת החינוך הפורמלית והלא-פורמלית של הציבור הדתי נתנה את אותותיה. גם היום עדיין מדובר במיעוט

בקרב הציבור הדתי, אך עם זאת מיעוט בעל משקל גדול והשפעה רבה.

השילוב הצמוד של שני התהליכים שהוצגו לעיל, ואולי גם של תהליכים נוספים, במהלך של דור וחצי, הוליד תרבות משנה (Sub-Culture) חדשה בציבור הדתי – היא התרבות החרד"לית – היינו תרבות חרדית-דתית-לאומית. מדובר בציבור הדומה מאוד בהשקפותיו, בהליכותיו ובאורח חייו לציבור החרדי, למעט בסוגיה הלאומית, קרי בתחום ההזדהות עם המדינה וסמליה. החרד"לים מזדהים עם המדינה, משרתים בצבאה, מניפים את דגלה וחוגגים את חגיה (יום השואה, יום הזיכרון ויום העצמאות). כפועל יוצא מתכונה זו, שונה הציבור הזה, ברובו הגדול, מהציבור החרדי גם בכך שהוא משתלב בכוח העבודה ומתפרנס מיגיע כפיו – אם כי גם בזה יש סחף לא מבוטל. ואולם אין הציבור הזה שונה מהותית מהציבור החרדי בהתנהגות הדתית היום-יומית, בהדגשת החשיבות של לימוד תורה על חשבון לימודים כלליים, בהתנגדות לכל פעילות מעורבת בין המינים, בנטייה להסתגרות ובשלילת ביטויי התרבות המודרנית (טלוויזיה, קולנוע וכו'), ובקבלת מרות הרבנים בכל שטחי החיים.

הציבור החרדי קידש שני ערכים: ריבוי הילודה ולימוד התורה. הציבור החרד"לי קידש אף הוא שני ערכים: ריבוי הילודה וארץ-ישראל. האתוס של ארץ-ישראל השלמה הפך למרכז החיים ולעיקר ההווה של תרבות המשנה הזאת. התפתחותה של התרבות החרד"לית הקרינה והשפיעה על הציבור הדתי כולה. כמקובל בתרבויות משנה, המשקפות במידה רבה מרד נגד תרבות האם (Counter Culture), חל עם הזמן תהליך מתמיד של הקצנה. לתהליך

זה היו שתי תוצאות: הזאת הזרם המרכזי (the mainstream) של הציונות הדתית ימינה, עד שהציונות הדתית כולה הייתה לסמן הימני של הפוליטיקה הישראלית; והיווצרותן של תופעות ותנועות קיצוניות ובלתי-נשלטות, כגון "נוער הגבעות", תנועות "כך" למיניהן וכדומה.

תכנית ההינתקות והציבור החרד"לי

תוכנית ההינתקות נפלה על הציבור החרד"לי ועל הציונות הדתית כולה כרעם ביום בהיר, ויצרה, כאמור, משבר תודעתי עמוק. בעבור הציבור החרד"לי, הכולל בתוכו את רוב מניינה ובניינה של תנועת ההתנחלות הדתית-האידיאולוגית וחוגים רבים נוספים, מדובר במשבר כפול.

א. משבר דתי-אמוני. ציבור זה החדיר עמוק לתודעתו את האמונה שתנופת ההתנחלות היא חלק מתוכנית אלוקית ומתהליך הגאולה, ומשום כך היא בלתי-הפיכה. מדובר אכן בתפיסה מעין משיחית, ומשום כך היו רבים שדיברו על מעבר מציונות דתית לציונות משיחית (שבין ביטוייה המובהקים היא התנועה אל הר הבית וביצוע הכנות להקמת בית המקדש או הכנות לחידוש עבודת ה' בהר הבית). תוכנית ההינתקות, אם תצא אל הפועל, משמעותה בעבור ציבור זה, מפולת דתית-אמונית ממדרגה ראשונה, מפולת המעמידה את עצם השקפת עולמם הדתית-האידיאולוגית בסימן שאלה.

ב. התמוטטות אבן יסוד בתפיסת העולם הקוגניטיבית של ציבור זה. לפי תפיסה זו, בתמצית, שתילת התנחלויות רבות ככל האפשר ביהודה ובשומרון כמו גם שמירה קנאית על כל ההתנחלויות הקיימות ברצועת

עזה (לרבות נצרים וכפר דרום) היא הערובה לכך שאף ממשלה בישראל לא תוכל לפנות התנחלויות, וממילא גם לא תהיה אפשרות מעשית להקמת מדינה פלסטינית עם רצף טריטוריאלי של ממש. בוויכוח שהתקיים בהנהגת המתנחלים בין מתן עדיפות ל"התנחלות בלבבות" לבין מתן עדיפות להתנחלות הפיזית בשטח בחרה ההנהגה חד-משמעית בהתנחלות הפיזית. הנחת היסוד הייתה, שממשלת שמאל היא שתצטרף לפנות התנחלויות, ומול ההתנגדות העיקשת של הציבור הדתי-הלאומי, הציבור החרדי וכל הימין, הדבר לא יהיה ניתן לביצוע.

**יכולתו של אריאל שרון
לבצע פינוי נרחב של
התנחלויות באופן חד-
צדדי פירושו העמדת סימן
שאלה גדול על עתידו של
מפעל ההתנחלות כולו**

המתנחלים לא תיארו לעצמם שממשלת ימין דווקא, ובראשותו של אריאל שרון, היא שתניף את הגרזן על מפעל חייהם. יכולתו של אריאל שרון לבצע פינוי נרחב של התנחלויות – פינוי גוש קטיף כולו ופינוי התנחלויות מהשומרון – וכל זאת באופן חד-צדדי ולא כחלק מהסדר כולל, פירושו קריסה מוחלטת של הקונספציה והעמדת סימן שאלה גדול על עתידו של מפעל ההתנחלות כולו.

המענה למשבר

המשבר הוא אכן עמוק ויסודי. השאלה היא מה תהיה תגובתו של הציבור הדתי-הלאומי

למשבר זה. וכאן מקומה של ההבחנה בין תרבויות המשנה בקרב הציונות הדתית. תגובה אפשרית אחת, כמובן, היא "שבירת הכלים", דהיינו סירוב לקבל את הדין והתקוממות רבתי נגד ביצוע תוכנית ההינתקות. הביטוי המרחיק לכת ביותר לשבירת הכלים הוא אימוצה של הגישה הקיצונית האומרת: "אם מדינת ישראל מתנתקת מארץ-ישראל – אנו מתנתקים ממדינת ישראל". ואכן, בקרב הציבור החרד"לי ניכרת תמיכה רבה, ההולכת וגדלה ככל שההינתקות מתקרבת, בגישה זו של שבירת הכלים. ואולם יש להבחין היטב בין שתי וריאציות של גישה זו. בעבור חלק (נכון להיום עדיין הרוב) מהציבור החרד"לי מדובר בעיקר בגישה טקטית, ואילו בעבור חלק אחר מדובר בתפיסה אסטרטגית. בעיני בעלי הגישה הטקטית, המיוצגים בראש ובראשונה על-ידי ההנהגה הציבורית-הממסדית של המתנחלים (מועצת יש"ע), מדובר בעיקר באיום על הממשלה ועל החברה בישראל, וזאת מתוך תקווה שעצם האיום יעשה את שלו ויניא את ראש הממשלה מביצוע התוכנית. אנשים אלו נוהרים, בשלב זה, מלחצות קווים אדומים – מדברים על סרבנות אפורה ועל מרי אזרחי, אך שוללים סרבנות מאורגנת ואלימות. בעלי הגישה האסטרטגית (הנתמכת בידי מספר גדול של רבני יש"ע ורבנים אחרים) מוכנים בעצם ללכת עד הסוף ולהעמיד את עצם יחסם למדינת ישראל בסימן שאלה. קבוצה זו מתקרבת מהר מאוד לאידיאולוגיה הקרובה לזו של נטורי קרתא. כרגע, כאמור, הגישה הטקטית היא עדיין הדומיננטית אף בקרב הציבור החרד"לי, אם כי מטבע הדברים קיימת תמיד סכנה של ממש לגלישה מגישה טקטית לגישה אסטרטגית.

שני מוקדי הכוח העיקריים בקרב תנועת ההתנחלות הם מועצת יש"ע ורבני יש"ע. מועצת יש"ע היא היותר פרגמטית, ואילו הרבנים מובילים קו קיצוני. מתח סמוי קיים בין שני מוקדי הכוח הללו. מועצת יש"ע אמורה לייצג את כלל ההתיישבות ביש"ע ולכן עליה להביא בחשבון את עמדותיה של ההתיישבות הלא-אידיאולוגית. מועצת יש"ע היא גם המובילה את המאבק הפוליטי-הציבורי ולכן עליה להתחשב באילוצים של מפלגות פוליטיות ובשיקולי דעת קהל. במועצת יש"ע יש חילוקי דעות בנוגע לקו שיש לנקוט, דבר שבא לידי ביטוי, בין היתר, בהתפתחותו של דובר יש"ע. כמו כן, חלק מראשי מועצת יש"ע אינם נמנים, מבחינת אורח חייהם האישי, עם התרבות החרד"לית. אלא עם הזרם המרכזי של הציונות הדתית. רבני יש"ע, לעומת זאת, משקפים את התרבות החרד"לית במהותה ובמידה רבה הם המנהיגים הרוחניים, האוונגרד ונותני הטון של התרבות החרד"לית. גוף זה הוא, כאמור, יותר אידיאולוגי וקיצוני ממועצת יש"ע וההתבטאויות של חבריו הולכות ומקצינות ככל שמתקדמת תוכנית ההינתקות. אין להתעלם גם מהיסודות הקיצוניים בקרב המתנחלים ותומכיהם – "נוער הגבעות", תנועות "כך" למיניהן, התנועה המשיחית בחב"ד ואחרים. יסודות אלה הם אמנם מיעוט, ועם זאת, זהו מיעוט המתסיס את השטח באופן מתמיד, מיעוט שאינו מקבל את מרותה של מועצת יש"ע וגם לא של רבני יש"ע – שלא לדבר על מרותה של המדינה ושל החוק. ומכאן הסכנות הטמונות בקבוצות האלה, וגם הגורמים היותר אחראים בתנועת ההתנחלות עדיין לא למדו איך להתמודד עמם, או עדיין אינם רוצים להתמודד.

השאלה הגדולה היא, האם הציבור החרד"לי יוכל, כפי שעשה בעבר, למשוך אליו את הזרם המרכזי של הציונות הדתית. התשובה לשאלה זו אינה קלה משום שקיימות זיקות רבות – משפחתיות ואחרות – בין שתי תרבויות המשנה האלה, שהרי שתיהן נובעות מאותו ציבור. רבות הן המשפחות הנמנות עם הזרם המרכזי וילדיהן או נכדיהן נמנים עם החרד"לים. קשה למצוא משפחות בציונות הדתית שאין להן קרוב משפחה או חבר או ידיד או מכר או בני משפחה של חברים, ידידים או מכרים הגרים בהתנחלויות. ואף-על-פי-כן, על-פי

ייתכן שהמעורבות הרבה של חברי הכנסת המייצגים את המתנחלים, בתיקון הסעיפים הכספיים ב"חוק פינוי-פיצוי" ובחיפוש אחר אתרי התיישבות חלופיים מעידה כי מתחיל תהליך של השלמה עם הגזירה

כל הסימנים, נכון להיום, התשובה החד-משמעית לשאלה מכרעת זו היא, שהזרם המרכזי של הציונות הדתית אינו שוקל הינתקות מהמדינה או מצה"ל. קו השבר בעבור ציבור זה, שהוא עדיין הרוב המכריע בקרב הציונות הדתית, הוא נושא הסרבנות, ובצורה רחבה, עמוקה ויסודית יותר – היחס לצה"ל. הקריאה לסרבנות בצירוף התופעות של פגיעה בחיילים ובקצינים (הפינוי ביצהר, האיומים על קצינים דתיים, ההפגנות מול ביתם של קצינים בכירים דתיים ואנשי שב"כ) יצרו תגובות נגד חריפות לא רק בקרב הזרם המרכזי, אלא גם בקרב חוגים

רחבים בהתנחלויות עצמן. בהקשר לכך מן הראוי לציין את העצומות ואת מכתבי ההנגדות לסרבנות מטעם קצינים דתיים בכירים תושבי התנחלויות, רבנים וראשי ישיבות הסדר ומכינות קדם-צבאיות, כמו גם מאמרים שנכתבו על-ידי דמויות בולטות בהתנחלויות ובציבור החרד"לי,¹ אשר הזהירו במילים בוטות מפני התנתקותה של הציונות הדתית מהמדינה ומהעם. אחד הכותבים דיבר על הסרבנות ועל ערעור סמכותם של המוסדות הממלכתיים ונסיון להעביר הכרעות פוליטיות לרחוב.² אחר כתב שאף אם המדינה מצירה ומצמצמת את הבית ואפילו באמצעים ספק דמוקרטיים, אל לנו להרוס אותו כליל ולהפיל את הגג על כולנו.³ מן הראוי גם להזכיר את עמדתו של הרב שלמה אבינר, מהדמויות הבולטות ובעלות ההשפעה בציבור החרד"לי, השוללת בעקביות ובנחרצות את הסרבנות.

סיכום

מלחמת אחים אינה עומדת על הפרק, אך קיימות תופעות אחרות, חמורות ומסוכנות בפני עצמן, שהמדינה והחברה עלולות לעמוד בפניהן, ובכלל זה סרבנות, מרי אזרחי והתפרעויות המוניות. מעבר לכך, אין ספק שקיימות קבוצות קיצוניות העלולות לבצע מעשים קיצוניים ביותר. ואולם תופעות אלה – חמורות ככל שיהיו – מהוות בעיקרן בעיה מבצעית למשטרה ולצה"ל, או בעיה לשירות הביטחון בתחום החתרנות הפנימית. בגרמניה הייתה קבוצת באדר-מיינהוף ובאיטליה פעלו הברידות האדומות, וקבוצות אלו זרעו רצח והרס. ואולם גם גרמניה וגם איטליה וגם מדינות דמוקרטיות רבות אחרות התגברו עליהן ועל כמותן. אין ספק כי בסופו של דבר יוכל צה"ל להתגבר

על התופעות ועל האתגרים הללו והוא יבצע את ההינתקות עד תום. גם אם יהיו עשרת אלפים או עשרים אלף חיילים סרבנים – וספק גדול אם יהיה מספר כזה או אפילו קרוב אליו – הדבר לא ימנע מצה"ל לבצע את המשימה. ייתכן שהמעורבות הרבה של חברי הכנסת המייצגים את המתנחלים, ובראש ובראשונה של חבר הכנסת צבי הנדל, מראשי גוש קטיף, בתיקון הסעיפים הכספיים ב"חוק פינוי-פיצוי" ובחיפוש אחר אתרי התיישבות חלופיים מעידה כי מתחיל תהליך של השלמה עם הגזירה. ייתכן

שבסופו של יום, כאשר ההינתקות תיהפך לעובדה מוגמרת, יהיה גם מיעוט של מי שיקומו ויעזבו. בכל מקרה, הציונות הדתית, ברובה הגדול, לא תפגע בצה"ל ואינה שותפה פוטנציאלית לא למלחמת אחים ולא להינתקות מהמדינה או מהחברה הישראלית. עם זאת, ייתכן מאוד שאנו צפויים לראות – לאחר 30 שנה – הפרדת דרכים בין הציבור החרד"לי לבין הזרם המרכזי בציונות הדתית. הפילוג הצפוי במפד"ל הוא רק ביטוי פוליטי להפרדת דרכים זו והוא אולי

סימן ראשון לתופעה חברתית עמוקה יותר ויסודית.

הערות

1. ראו מאמרו של הרב יובל שרלו, ראש ישיבת ההסדר בפתח תקוה, בעיתון הארץ מיום 7 בינואר 2005, ומאמרו של ישראל הראל, ממקימי עופרה ולשעבר יו"ר מועצת יש"ע ועורך הביטאון של מועצת יש"ע – נקודה, שם, 6 בינואר 2005.
2. הרב שרלו, שם.
3. ישראל הראל, שם.

מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים מביע את תודתו העמוקה

למרטין ג' וויטמן

על תרומתו להוצאתו לאור של עדכן אסטרטגי.